આલોચના શ્લોક-૧ થી ૩૩
પ્રવચન નં. ૩૩
(વિક્રમ સંવત ૨૦૧૭, ભાદરવા સુદ ૪, ગુરૂવાર)
તા. ૧૪-૦૯-૧૯૬૧

પદ્મનંદિ આચાર્ય મહારાજે ૨૬ અધિકાર રચ્યા એમાં એક આ નવમો અધિકાર છે. શ્રી ઓમ શ્રી પદ્મનંદિ આચાર્ય .... 'પદ્મનંદિ પંચવિંશતિકા' માંથી આલોચના અધિકારનો નવમો અધિકાર શરૂ થાય છે. આચાર્ય દેવ શરૂઆતમાં માંગળીક કરે છે. આલોચના શરૂ કરવા પહેલા મંગલાચરણનું માંગળીક કરે છે. પહેલી હે જિનેશ ! હે પ્રભુ ! જો સજ્જનોનું મન આંતર અને બાહ્ય મળ રહિત થઈને તત્ત્વ સ્વરૂપ અને વાસ્તવિક આનંદના નિધાન એવા આપનો આશ્રય કરે. જો તેમના ચિત્તમાં આપના નામના સ્મરણરૂપ અનંત પ્રભાવશાળી મહામંત્ર મોજુદ હોય અને આપ દ્વારા પ્રગટ થયેલ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં જો તેમનું આચરણ હોય, તો તે સજ્જનોને એક એક વિષયની પ્રાપ્તિમાં વિઘન શેનું હોય ? જે મંગલાચરણ શરૂ અમે કરીએ છીએ, આલોચના શરૂ કરીએ એમાં અમને વિઘન, હે પરમાત્મા ! તમારા નામનું સ્મરણ છે અને તમે કહેલા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એમાં જેનું ચિત્ત ચોટ્યું છે એને ભવિષ્યમાં કોઈ જાતનું વિઘન હોતું નથી.

હવે આચાર્ય દેવ સ્તુતિ દ્વારા દેવ કોણ હોઈ શકે ? પહેલા જ આલોચનામાં દેવની વ્યાખ્યા. અનાદિકાળથી કુદેવને સેવ્યા હોય, તો સુદેવ કેવા હોવા જોઈએ અને એ સુદેવની પ્રાપ્તિ સુદેવે કેમ કરી એ બન્ને વાત આ બીજી ગાથામાં કહે છે. હે જિનેન્દ્ર દેવ ! સંસારના ત્યાગ અર્થે. જુઓ ! મુનિપણું, પરિગ્રહ રહિતપણું આપે અંગીકાર કર્યું. બાહ્ય પરિગ્રહ રહિતની અભ્યંતર રાગ રહિતપણું આપે અંગીકાર કર્યું અને આપને વીતરાગતા પ્રગટ થઈ, સમતા એટલે વીતરાગ. સર્વથા કર્મોનો નાશ અને અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય સહિત સમસ્ત લોકાલોકને પ્રકાશનારું કેવળજ્ઞાન એવો ક્રમ આપને જ પ્રાપ્ત થયો હતો. આવા દેવ સિવાય હું બીજા દેવને માનતો નથી, એમ કરીને આલોચના કરે છે. પરંતુ આપશ્રી (સિવાય) અન્ય કોઈ દેવને એ ક્રમ પ્રાપ્ત થયો નથી. સર્વજ્ઞ પરમાત્માને જે આ ક્રમે સર્વજ્ઞ થયું એ સિવાય બીજાને કોઈને થયું નથી. તેથી આપ જ શુદ્ધ છો અને આપના ચરણોની સેવા સજ્જન પુરુષોએ કરવી યોગ્ય છે. હજી આલોચના શરૂ કરતા પહેલા દેવનું વર્ણન કરીને અંતરના દેવને આત્મામાં સ્થાપે છે.

ત્રીજું. સેવાનો દઢ નિશ્ચય અને પ્રભુ સેવાનું મહાતમ. ત્રીજી ગાથા, હે ત્રિલોકપતિ ! આપની સેવામાં જો મારો દઢ નિશ્ચય છે, તો મને અત્યંત બળવાન સંસારરૂપ વેરીને જીતવો

કાંઈ મુશ્કેલ નથી. કેમકે જે મનુષ્યને જળ વૃષ્ટિથી હર્ષજનક ઉત્તમ ફુવારા સહિત ઘર પ્રાપ્ત થાય, તો તે પુરુષને જેઠ માસનું પ્રખર મધ્યાહ્ન તાપ શું કરી શકે તેમ છે ? અર્થાત્ કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. એમ પ્રભુ સેવાનું અંતર મહાતમ વર્ણવ્યું. કુદેવની જે સેવા અનાદિ કરી એનું આ પ્રાયશ્ચિત ને આલોચના કરે છે. સમજાય છે કાંઈ ? અધ્યાત્મ આલોચના છે અલૌકિક એ વ્યાખ્યાનમાં એકવાર આખી ચાલી ગઈ છે.

ચોથી ગાથા, ભેદજ્ઞાન દ્વારા સાધક દશા કેવી હોય ? એનું સ્મરણ કરીને પરથી એકપણું માન્યતા હતી એનો છેદ કર્યો, એનું નામ આલોચના કહેવાય છે. પ્રભુ આ પદાર્થ સારરૂપ છે અને આ પદાર્થ અસારરૂપ છે, એ પ્રકારે સારાસારની પરીક્ષામાં એક ચિત્ત થઈ, જે કોઈ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ત્રણે લોકના સમસ્ત પદાર્થોનો અબાધિક ગંભીર દૃષ્ટિથી વિચાર કરે છે તો તે પુરુષની દૃષ્ટિમાં હે ભગવાન ! આપ જ એક સારભૂત પદાર્થ છો. બીજાને સાર માન્યા હોય એનું આ પ્રાયશ્ચિત. આ જગતની અંદર સાર, અસારનો વિવેક કરતાં પ્રભુ ત્રણલોકના નાથ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાનંદની મૂર્તિ આપ જ એક સાર છો. એટલે મારો આત્મા જ પરમાનંદની મૂર્તિ એક જ સાર છે. બીજું બધું મારે માટે તો અસાર છે અને આપથી ભિન્ન સમસ્ત પદાર્થો અસારભૂત જ છે.

અથવા આપના આશ્રયથી જ ચૈતન્ય આનંદમૂર્તિ પરમાત્માનો સ્વભાવ એના આશ્રયથી જ મને પરમ સંતોષ થયો છે. મને પરમ સંતોષ ને શાંતિ છે. અસંતોષનો ત્યાગ અને સંતોષની પ્રાપ્તિ એમ ભેદજ્ઞાન કરીને આલોચના કરી છે. ઇ સાધક દશા વર્ણવી. **પાંચમી** ગાથા, હવે સાધકનું ફળ સાધ્યને વર્ણવે છે. સાધક દશામાં સાધ્ય દશા એને કેવી પ્રાપ્ત થાય એનું જ્ઞાન-ભાન કરીને આલોચના કરે છે. હે જિનેશ્વર ! સમસ્ત લોકાલોકને એકસાથે જાણનારું આપનું જ્ઞાન, સમસ્ત લોકાલોકને એકસાથે દેખનારું આપનું દર્શન છે અને આપને અનંત સુખ અને અનંત બળ છે, તથા આપની પ્રભુતા પણ નિર્મળતર છે, ઈશ્વરતા. વળી આપનું શરીર પણ વિદ્યમાન છે, પરમ ઔદારિક આને દેવ તરીકે ઓળખાવીને દેવની સ્થિતીનું વર્ણન અંતરમાં સ્થાપે છે.

આપનું શરીર પણ વિદ્યમાન છે, પરમ ઔદારિક શરીર હોય, અરિહંત હોય એને શરીરમાં રોગ આદિ ન હોય એનું આ વર્ણન કરે છે. તેથી જો યોગીશ્વરોએ આત્માના સ્વરૂપમાં યોગ જોડીને એના પણ ઈશ્વરોએ સમ્યક્ યોગરૂપ નેત્ર દ્વારા આપને પ્રાપ્ત કરી લીધા, તો તેઓ એ શું ન જાણી લીધું ? તો તેઓ એ શું ન દેખી લીધું ? તો તેઓ એ શું ન પ્રાપ્ત કરી લીધું ? સર્વ કરી લીધું. જુઓ ! આ આત્માની એક આલોચના અધ્યાત્મ. ભગવાન આત્મા પૂર્ણાનંદમૂર્તિ એવા સર્વજ્ઞ પરમાત્માને અંતરમાં સ્થાપ્યા અને એવો જ હું છું, એમ આ અંતરમાં આલોચના પરથી પાછો હટીને આત્મા કરે છે. આલોચના સ્વરૂપ પછી થશે આ તો હજી ભૂમિકા બાંધે છે. છ ગાથાઓ સુધી, સાતમાથી આલોચના શરૂ થશે.

છઠ્ઠી, પૂર્ણની પ્રાપ્તિનું પ્રયોજન. હે જિનેશ ! આપને જ હું ત્રણલોકના સ્વામી માનું છું, આપને જ જિન અષ્ટ કર્મોના વિજેતા તથા મારા સ્વામી માનું છું, માત્ર આપને જ ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું. એ બીજાને હું માનતો નથી, એમ અંદર વિવેક કરાવે છે. સદા આપનું જ ધ્યાન કરું છું, પ્રભુ મારા ચૈતન્ય સ્વભાવમાં આપ વસ્યા છો એનું જ હું ધ્યાન કરું છું. આપની જ સેવા ને સ્તુતિ કરું છું અને કેવળ આપને જ મારું ચરણ માનું છું. અધિક શું કહેવું ? જો કંઈ સંસારમાં પ્રાપ્ત થાઓ તો એ થાઓ કે, આપના સિવાય અન્ય કોઈ પણ સાથે મારે પ્રયોજન રહે નહિ, આપ સિવાય મારે કાંઈ પ્રયોજન રહે નહિ. એ પ્રાર્થના કરીને, હવે આલોચના શરૂ કરે છે. આ તો ભૂમિકા બાંધી. પરમાત્માના સ્વરૂપને આવા પરમાત્મા હોય, આવ પરમાત્મા આ પદ્ધતિએ થઈ શક્યા છે, એમ હું પણ તે રીતે પરમાત્મા થવાને તૈયાર થઈ રહેલો છું.

સાતમી, હવે આચાર્ય દેવ આલોચનાનો આરંભ કરે છે. હવે આલોચના મિચ્છામી દુક્કડમ નથી આલોચના આવતી ? આ લાગ્યો ને મિચ્છામી દુક્કડમ, મિચ્છામી એ નહિ. આ તો આ મિચ્છામી મારું પાપ દુષ્કૃત જે છે પુણ્ય ને પાપ બન્ને મારા સ્વભાવની અંદર નથી. એ સ્વભાવને સંભાળતો એ વિકારનો મિથ્યા મિથ્યા થાઓ. અનાદિકાળથી પુણ્ય ને પાપના ભાવ સેવ્યા એ મિથ્યા થાઓ એ રીતે અહીં અધ્યાત્મ આલોચના શરૂ કરી છે.

મહા પદ્મનંદિ આચાર્ય જિનેશ્વરના પરમ ભ ત ને આત્માના પરમ દાસ એ આલોચના કહે છે. હે જિનેશ્વર ! મેં ભ્રાન્તિથી ભૂતકાળમાં મન, વચન ને કાયા દ્વારા ભૂતકાળમાં ભૂત નામ ગત કાળ, ગત કાળમાં અન્ય પાસે પાપ કરાવ્યા છે. આ એ કબૂલાત કરે છે. સ્વયં કર્યા છે અને પાપ કરનારા અન્યોને મેં સંમત થઈને અનુમોદયા છે. તથા મારી સંમતિ એને આપી છે, વર્તમાનમાં પણ હું મન, વચન, કાય દ્વારા કાંઈક રાગ આદિ ભાગ છે ને ? એથી પાપ કરવું, કરાવવું ને તેમ ભવિષ્ય કાળમાં હું મન, વચન ને કાયા દ્વારા અન્ય પાસે કરાવીશ. એટલે જરી રાગનો ભાગ ભવિષ્યમાં રહેશે ત્યાં સુધી થશે, એમ કહે છે.

સ્વયં પાપ કરીશ, બીજા પાસે કરનારાને અનુમોદિશ. તે સમસ્ત પાપની, આપની પાસે બેસી, આપની પાસે બેસી શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાત્મા પોતાનો જ્ઞાયકભાવ એની સમીપમાં, અંતરમાં બેસી જાતે નિંદા ગ્રહ્યા કરનાર હું જાતે પાપની નિંદા (પાપ ને પુણ્ય બન્ને પાપ છે હોં !) બન્નેની જાતે નિંદા કરનાર એની ગુરુ પાસે ગ્રહણા કરનાર એવો હું તેના સર્વપાપ સર્વથા મિથ્યા થાવ. મારા સ્વભાવના સમીપમાં એ પાપનો ભૂકો થાવ. એ પાપ મારી પાસે રહો નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

આઠમી, પ્રભુની અનંત જ્ઞાન દર્શન શક્તિ વર્ણવતા આત્માને અર્થે આત્મનિંદા મારી શુદ્ધિ અર્થે. પોતાની શુદ્ધિ અર્થે ભગવાનનું વર્ણન કરી અને ગુણના અનુમોદનમાં શુદ્ધિને અર્થે પાપ ને પુણ્યની નિંદા કરે છે. હે જિનેન્દ્ર ! જુઓ ! આપ. શું કહેવા માંગે છે હવે ?

હું કહું છું પણ એ આપના અજાણ્યામાં નથી, આપ તો સર્વજ્ઞ છો. આપ ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાન ત્રિકાળ ગોચર અનંત પર્યાય યુ ત લોકાલોકને સર્વત્ર એકસાથે જાણો છો. જુઓ ! આ કબુલાત, પરમાત્મા આવી દશા હોય છે તથા દેખો છો. એ તો હે સ્વામી ! મારા એક જન્મના પાપોને શું આપ નથી જાણતા ? અર્થાત્ જરૂર આપ જાણો છો. તેથી હું આત્મ નિંદા કરતો કરતો આપની પાસે સ્વદોષોનું કથન, આલોચન કરું છું, તે કેવળ મારી શુદ્ધિને અર્થે કરું છું. આપ તો જાણનાર છો, આપ કાંઈ મારી વાત ને નથી જાણતા, એમ નથી. મારી શુદ્ધિને અર્થે હું પાપોને સંભારી જાવ છું અને સ્વભાવમાં એકાગ્ર થાવ છું. આ ભગવાન આત્માની અધ્યાત્મ આલોચના. ઇ આઠમી ગાથા થઈ.

નવ, આચાર્ય દેવ ભવ્ય જીવોને તેમના આત્માને ત્રણ શલ્ય રહિત રાખવાનો બોધ આપે છે. ત્રણ શલ્ય રહિત, માયા, મિથ્યા અને નિદાન. હે પ્રભુ ! વ્યવહારનયનો આશ્રય કરનાર અથવા મૂળગુણ ને ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરનાર મારા જેવા મુનિઓ (મુનિ છે પોતે, ભાવલિંગી સંત છે) જેને દુષણોનું સંપૂર્ણ રીતે સ્મરણ છે. ભાન બહાર વાત નથી, એમ કહે છે. મારા જ્ઞાનમાં, ખ્યાલમાં છે. કાંઈ સ્વભાવમાંથી ખસીને શુભ ને અશુભભાવ થયો હોય એ મારા ખ્યાલ બહાર વાત નથી.

એ દુષણની શુદ્ધિ અર્થે આલોચના કરવા ને સંભારવા ને વિચારવા ને ધ્યાન કરવાને આપની સામે સાવધાની પૂર્વક બેઠો છું. આપની સામે સાવધાની પૂર્વક બેઠો છું. કેમકે જ્ઞાનવાન ભવ્ય જીવોએ સદા પોતાના હૃદય માયા નામ કપટ શલ્ય રહિત કરવા જોઈએ. નિદાન નામ ક્રિયાના ફળના હેતુ ન કરવું જોઈએ અને મિથ્યા નામ ઊંડે ઊંડે જરી નાનો મિથ્યા અભિપ્રાયનો શલ્ય રાખવો ન જોઈએ. એ રહિત થાય તો તેને ચારિત્ર ને વ્રત હોઈ શકે, નહિતર હોઈ શકે નહિ. એ માટે આચાર્ય પોતાની વાત કરી રહ્યા છે અને જગતને એ જાતનો બોધ, પાઠ સમજાવી રહ્યા છે. ત્રણ શલ્ય રહિત જ રાખવા જોઈએ, એ નવમી.

સ્વભાવમાં સ્વભાવની સાવધાની. **દસમી ગાથા,** સ્વભાવની સાવધાની. હે ભગવંત ! આ સંસારમાં સર્વ જીવ વારંવાર અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ પ્રગટ કે અપ્રગટ અનેક પ્રકારના વિકલ્પ નામ વિકાર સહિત છે. શુભ કે અશુભ, એ જીવ એકલા પ્રકારના વિકલ્પો સહિત તેટલા જ વિવધ પ્રકારના દુઃખો સહિત પણ છે. જેટલા પ્રકારના શુભ, અશુભ રાગના વિકલ્પ સહિત છે તેટલા પ્રકારના તે જીવો દુઃખો સહિત છે. આનંદ તો એ વિકલ્પ રહિત આત્માના સ્વભાવમાં છે. સમજાણું કાંઈ ? પરંતુ જેટલા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો છે, તેટલા પ્રાયશ્ચિતો શાસ્ત્રમાં નથી. અસંખ્ય પ્રકારના શુભાશુભભાવ એના અસંખ્ય પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રમાં ન હોય. ત્યારે સમસ્ત અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ વિકલ્પોની શુદ્ધિ ભગવાન એકસાથે, હું ચૈતન્ય સ્વભાવને અંતરમાં સંભારતો એક એક ને પ્રાયશ્ચિત લેવાને ન કરતો, એક સાથે તેનો નાશ કરવા માગું છું. સમજાય છે કાંઈ ?

હવે આ પાપ લાગ્યો એનું આ પ્રાયશ્ચિત લ્યો ને આ પાપ લાગ્યું... હવે એથી અસંખ્ય પ્રકારના પુણ્ય-પાપના ભાવ, એના અસંખ્ય પ્રકારના શાસ્ત્રમાં પ્રાયશ્ચિત ક્યાંથી હોય, એ તો સંખ્યાતા બોલો અંદર હોય. તો પ્રભુ કેટલા બધા પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પોની લાગણી જે બંધ ને દુઃખદાયક છે, માટે દુઃખ વર્ણવી ગયા છે. એ દુઃખનું પ્રાયશ્ચિત, આલોચના પ્રભુ ! આનંદમૂર્તિ ચૈતન્યના સમીપ જવાથી થાય છે, બીજો કોઈ એમાં ઉપાય છે નહિ. સમજાય છે કાંઈ ? છે ને ? યદ્યપિ દુષણોની શુદ્ધિ પ્રાયશ્ચિત કરવાથી થાય છે. કિન્તુ હે જિનપતે ! જેટલા દુષણો તેટલા પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રમાં કહ્યાં નથી. તેથી સમસ્ત દુષણોની શુદ્ધિ આપની સમીપે જ થાય છે.

હવે પરથી પરાઙ્ગમુખ થઈ સ્વની પ્રાપ્તિ. પરસ્વરૂપથી હટી સ્વસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ. એની વાત **અગિયારમી ગાથા**માં કરે છે. હે દેવ ! સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહ રહિત સમસ્ત શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા ક્રોધાદિ કષાય વિકાર રહિત, શાંત અસ્તિમાં એકાન્તવાસી ભવ્ય, એકાન્ત ભાવે અને દ્રવ્યે એકાન્ત વાસી ભવ્ય જીવ. બધા બાહ્ય પદાર્થોથી મન ને ઇન્દ્રિયોને પાછા હટાવી અખંડ નિર્મળ સમ્યગ્જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ, લ્યો ! આ આત્મા. આપ અખંડ, પેલા ખંડ ખંડ છે, ઇન્દ્રિય ને મન તરફ જતો વિકલ્પ. અખંડ નિર્મળ સમ્યગ્જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ આપમાં સ્થિર થઈ, આપને જ દેખે છે તે મનુષ્ય આપના સાનિધ્ય નામ સમીપતાને જ પ્રાપ્ત કરે છે. એને બીજી દશા પ્રાપ્ત થતી નથી.

બારમી, સ્વભાવની એકાગ્રતાથી ઉત્તમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ, ઉત્તમ પદ એવું મોક્ષની પ્રાપ્તિ. હે અરિહંત પ્રભુ ! પૂર્વ ભવમાં કષ્ટથી સંચય કરેલા મહા પુણ્યથી જે મનુષ્ય ત્રણલોકના પૂજાને યોગ્ય આપને પામ્યો છે. તે મનુષ્યને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિ ને પણ ખરેખર નિશ્ચયપૂર્વક અલભ્ય એવું ઉત્તમ પદ પ્રાપ્ત થાય છે. હે નાથ ! હું શું કરું ? આપનામાં એક ચિત્ત કર્યા છતાં મારું મન પ્રબળપણે બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે દોડે છે એ મારા ખ્યાલમાં લઉં છું અને જ્ઞાનમાં એ નથી તેમ તેને વિદારી નાખું છું. તો આનું નામ આલોચના.

તેર, મોક્ષાર્થે વીર્યનો વેગ. આત્માના સંસાર અર્થિપણું છોડી અને મોક્ષાર્થે વીર્યનો વેગ, આ મથાળા બાંધ્યા છે ઉપરથી. હે જિનેશ ! આ સંસાર નાના પ્રકારના એટલે અનેક પ્રકારના દુઃખો દેનાર છે. જ્યારે વાસ્તવિક સુખનો આપનાર તો મોક્ષ છે. જુઓ ! સંસાર ને મોક્ષની બન્નેની વિવેક દશા. તેથી તે મોક્ષની પ્રાપ્તિ અર્થે, અમે સમસ્ત ધન, ધાન્ય આદિ પરિગ્રહનો ત્યાગ કર્યો. મુનિ છે ને પોતે આચાર્ય ! દિગંબર સંત ભાવલિંગી ધર્મના ધોરી, એ ભગવાનની સમીપે આવી આલોચના કરી રહ્યાં છે અને જગતની કરુણા માટે આલોચનાનો આ પાઠ મુકી ગયા છે.

પ્રભુ ! અમે સમસ્ત ધન, ધાન્ય આદિ પરિગ્રહોનો ત્યાગ કર્યો. તપોવન, તપથી પવિત્ર થયેલી ભૂમિમાં અમે વાસ કર્યો. સર્વ પ્રકારના સંશય પણ છેદી નાખ્યા અને અત્યંત કઠીન

વ્રત પણ ધારણ કર્યા. મુનિના પંચ મહાવ્રત પણ ધારણ કર્યા. હજી સુધી તેવા દુષ્કર વ્રતો ધારણ કર્યા છતાં પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થઈ. કેમ ? અમારા ખ્યાલમાં છે કેમ ન થઈ, એ કોઈ કર્મને કારણે કે, એને કારણે નહિ. પ્રબળ પવનથી કંપાયેલા પાંદડાની માફક, પ્રબળ પવનથી કંપાયેલા પાંદડાની માફક, અમારું મન રાત્રી-દિવસ બાહ્ય પદાર્થમાં ભ્રમણ કરતું રહે છે. તો પ્રભુ એ વીર્યનો વેગ અંતરમાં ન વળે ત્યાં સુધી અમારો મોક્ષ કેમ થાય ? બહિર્મુખમાં જે વૃત્તિ જાય એ પાંદડા ને પવન આમ હલાહલ કરે, એમ મન પોતે અસ્થિર કરે ત્યાં સુધી અંતરમાં સ્થિરતા કેમ થાય ? એ સ્થિરતા ને અસ્થિરતાનો વિવેક કર્યો છે.

ચૌદમી, મનને સંસારનું કારણ જાણીને પછી આ કામ. હે ભગવંત ! જે મન બાહ્ય પદાર્થોને મનોહર માની તેમની પ્રાપ્તિ માટે જ્યાં-ત્યાં ભટક્યા કરે છે. જે જ્ઞાન સ્વરૂપી આત્માને વિના પ્રયોજને સદા અત્યંત વ્યાકુળ કર્યા કરે છે. કેમકે મન ને વિકલ્પ મારા સ્વરૂપમાં નથી એટલે આ મને આ વ્યાકુળ કરે છે, એમ કહેવા માગે છે. જે ઇન્દ્રિયરૂપી ગામને વસાવે છે, મન, મન, આ મનની કૃપાથી જ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં સ્થિતી જાય છે. અને જે સંસાર ઉત્પાદક કર્મોનો પરમ મિત્ર છે મન અર્થાત્ મન આત્મારૂપ ગૃહમાં કર્મોને સદા લાવે છે. તે મન જ્યાં સુધી જીવીત રહે છે, ત્યાં સુધી મુનિઓને ક્યાંથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે ? આહા..હા..!

જુઓ ! કહે, મનનો સંગ જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી મુ ત્તિ કેમ થાય ? એમ કહે. સમજાણું કાંઈ ? અર્થાત્ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે નહિ. જુઓ ! આ એક વાત. આમ અંતર ચિત્ત છે મન, એના તરફ પણ ઢળતો ભાવ, ત્યાં સુધી આત્મા તરફનો ઢળતો ભાવ કેમ છેદાયા વિના રહે ? સમજાય છે કાંઈ ? આટલી વાત, હજી બહારની તો ક્યાંય પડી રહી. અંતરમાં ભગવાન આત્મ પદાર્થ ઉપર વળેલો ભાવ અને જરી વળેલો ચિત્ત ઉપરના સંગનો(ભાવ),આ રહે ત્યાં સુધી અમારી મુ ત્તિ કેમ થાય ? અમે પૂર્ણ સ્વરૂપમાં સાવધાન થઈએ તો મુ ત્તિ થાય, નહિતર મુ ત્તિ થાય નહિ. કહો, સમજાણું ?

પંદરમી, મોહના નાશ માટે પ્રાર્થના. મારું મન નિર્મળ અને શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્મામાં લગાવ્યા છતાં. પણ મૃત્યુ તો આવવાનું છે એવા વિકલ્પ વડે આપથી અન્ય બાહ્ય સમસ્ત પદાર્થો તરફ નિરંતર ઘુમ્યા કરે છે. શું કહે છે ? મનને એમ થાય છે કે, જો અંદરમાં એ જાશે ને જાઈશને તો હું મરી જઈશ, એ કરતા બહાર ફર્યા કરું તો જીવતો તો રહું. મનને એમ થાય છે કે, હું બહાર જો ભમુંને, બહાર, તો હું જીવતો રહીશ અને અંદરમા ગયો તો મને મારી નાખશે. માટે એ બહારમાં ફર્યા કરે છે. સમજાણું કાંઈ ?

હે સ્વામીન ! તો શું કરવું ? કેમકે આ જગતમાં મોહવશાત કોને મૃત્યુનો ભય નથી ? તો મનને પણ મૃત્યુનો ભય છે. એટલે મન તરફનો વેગ અંતરમાં વળતો નથી અને વેગ આમ જાય એટલો સંસાર ને બંધનનું કારણ છે. પ્રભુ ! મૃત્યુનો ભય તો સર્વને છે. માટે

સવિનય પ્રાર્થના છે કે, સમસ્ત પ્રકારના અનર્થો કરનાર અને અહિત કરનાર આ મારા મોહને નષ્ટ કરો. ભગવાન નષ્ટ કરો એ તો કથનની શૈલી. આત્માના સ્વભાવનું અવલંબન થઈ મોહ નષ્ટ થાવ, બીજા કોઈ ઉપાયે મોહનો નાશ થતો નથી. સર્વ કર્મોમાં મોહ જ બળવાન છે, એમ આચાર્ય દર્શાવે છે.

સોળમી ગાથા, જ્ઞાનાવરણ આદિ સમસ્ત કર્મોમાં મોહકર્મ જ અત્યંત બળવાન કર્મ છે. એ મોહના પ્રભાવથી આ મન જ્યાં-ત્યાં ચંચળ બની ભ્રમણ કરે છે. એ નિમિત્તથી કથન છે, એના તરફ ઢળ્યોને એટલે એનાથી જ જાણે આ પ્રભાવ પડીને મન અસ્થિર થાય છે. મરણથી ડરે છે મન બિચારું, જુઓ ! આ મોહ ન હોય તો નિશ્ચયનય પ્રમાણે ન તો કોઈ જીવે યા ન તો કોઈ મરે. એ તો સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ધ્રુવ છે. કેમકે આપે આ જગતને જે અનેક પ્રકારે દેખ્યું છે, તે પર્યાયાર્થિકનયથી અપેક્ષાએ દેખ્યું છે, અનેક પ્રકાર તો પર્યાયનયથી દેખ્યું છે. દ્રવ્યાર્થિકરૂપે ચિદાનંદ સ્વરૂપ એકભાવે છે, એકરૂપ પરમ સ્વભાવે છે. એટલે પરમ સ્વભાવના એકરૂપને આશ્રયે અનેકપણું ટળી શકે છે, એમ અંદર આલોચનારૂપી પ્રાયશ્ચિત કર્યું છે. કહો, સમજાણું ?

દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ નય દ્રવ્ય એટલે ત્રિકાળી સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એ દૃષ્ટિએ કંઈ અનેકપણું હોય શકે નહિ. અંદરમાં વળે એકાકારમાં ત્યાં એકપણે હોય છે. બહારની દૃષ્ટિ જુઓ ! તો અનેકપણું એમાં દેખાય છે. એ એક અને અનેકનો વિવેક કરીને એકમાં આવવું એ જ આલોચન અને મોક્ષનો માર્ગ છે. તેથી હે જિનેન્દ્ર ! આ મારા મોહને સર્વથા નષ્ટ કરો. એટલે કે પર તરફની સાવધાનીને નાશ કરવાની છે, બીજું કાંઈ નાશ કરવાનું નથી. એટલે કે સ્વભાવ સન્મુખ થવાથી મોહનો નાશ થઈ જાય છે. ઉપદેશની શૈલી તો એમ જ આવે ને ?

સત્તરમી, પર સંયોગ અધ્રુવ જાણી તેનાથી ખસી એક ધ્રુવ આત્મસ્વભાવમાં સ્થિત થવાની ભાવના. વાયુથી વ્યાપ્ત સમુદ્રની ક્ષણિક જળ લહરી, જળ લહરીયુંના સમુહ સમાન. સર્વ કાળે, સર્વ ક્ષેત્રે આ જગત ક્ષણમાત્રમાં વિનાશી છે. ક્ષણમાત્રમાં પલટતું બધું પદાર્થ પર્યાયે છે. એવો સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કરી આ મારું મન સમસ્ત સંસારને ઉત્પન્ન કરનાર એવી વ્યાપાર પ્રવૃત્તિથી રહિત થઈ. હે જિનેન્દ્ર ! આપના નિર્વિકાર પરમાનંદમયી પરમબ્રહ્મસ્વરૂપમાં જ સ્થિત થવાને ઈચ્છા કરે છે. મારી ભાવના તો અંતર સ્વભાવમાં એકાકાર થાઉં એ જ મારી ભાવના છે. બહારમાં કંઈ અસ્થિર થઈ જાય એ મારું હિત નથી, મારું હિત તો અંતરમાં જવું એ હિત છે.

અઢારમી ધર્મ (ભાવના). શુભ-અશુભ ઉપયોગથી ખસી શુદ્ધ ઉપયોગમાં નિવાસની ભાવના, નિવાસની ભાવના, એ ઉપરથી શબ્દો કર્યા છે. જે સમયે અશુભ ઉપયોગ વર્તે છે (પાપના પરિણામ) એ સમયે તો પાપની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે પાપથી જીવ અનેક

પ્રકારના દુઃખોને અનુભવે છે. જે સમયે શુભ ઉપયોગ એટલે કે ધર્મ ઉપયોગ, પાઠમાં ધર્મ શબ્દ છે. ધર્મ એટલે શુભ ઉપયોગ, એવો વર્તે છે તે સમયે પુણ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. લ્યો ! ચોખ્ખી વાત, પદ્મનંદિ. ધર્મથી પુણ્ય થાય છે, ધર્મ એટલે શુભ ઉપયોગ અને અશુભથી પાપ થાય છે. અને તે પુણ્યથી જીવને સુખ પ્રાપ્ત આ લોકો માને એવી સામગ્રી પુણ્યથી મળે છે. અને તે પુણ્યથી અને તે બંને પાપ-પુણ્યરૂપ દ્વંદ્વ સંસારનું જ કારણ છે. શુભ અને અશુભ બન્ને ભાવ, એ વ્રત ને અવ્રત બન્ને ભાવ, એ સંસારનું જ કારણ છે. આત્માના સ્વભાવની શાંતિનું કારણ નથી. જુઓને ! કેટલી એક આલોચનાના બહાને પણ કેટલી શૈલી મુકી છે. સમજાણું કાંઈ ?

અર્થાત્ એ બન્નેથી સદા સંસાર જ ઉત્પન્ન થાય છે. કિન્તુ શુદ્ધોપયોગથી અવિનાશી આનંદ સ્વરૂપ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ એક સિદ્ધાંત આખો. શુદ્ધ શ્રદ્ધા જ્ઞાન ને શુદ્ધ ઉપયોગની પ્રાપ્તિથી જ મુક્તિ થાય છે, એ સિવાય ત્રણકાળમાં મુક્તિ છે નહિ. હે અરહંત પ્રભુ ! આપ તો તે પદમાં નિવાસ કરી રહ્યા છો, ભાનમાં છે કહે છે. પણ હું એ શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ પદમાં નિવાસ કરવાની ભાવના કરી રહ્યો છું. જુઓ ! આ ધર્મની ભાવના. વાંચતા પણ નથી, વિચારતા પણ નથી આ, આચાર્યોએ જંગલમાં રહી દુનિયાના હિતને માટે અમૃત વરસાવ્યા છે. પણ લેવાની, વાંચવાની જેને દરકાર નહિ ને પોતાની દૃષ્ટિ છોડવી નથી એને આ સમજાય એવું નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

ઓગણીસ, આત્મ સ્વરૂપનું નાસ્તિથી અને અસ્તિથી વર્ણન. હે પ્રભુ ! જે આત્માનું સ્વરૂપ આત્મજ્યોતિ આ સચ્ચિદાનંદમૂર્તિ આત્મા. એ નથી તો સ્થિત અંદર, અંદર એટલે કર્મના રજકણમાં એ નથી, રાગમાં નથી, નથી સ્થિત બાહ્ય, શરીરમાં એ નથી. લ્યો ! તથા નથી તો સિદ્ધ દિશામાં એ બાર દિશાઓ છે તેમાં આત્મા નથી. આત્મા અંતર્મુખ ચિદાનંદ મૂર્તિ છે, બાહ્યમાં ક્યાંય એનું અસ્તિત્વ છે નહિ. કે, નથી સ્થિત વિદિશા. દિશા એટલે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, વિદિશા એટલે ચાર ખુણા. એમાં આત્મા નથી, આત્મા તો અંદર અરૂપી, જ્ઞાન ધામ, ચૈતન્ય ધામ પડ્યો છે.

તેમ જ નથી સ્થૂળ. એ આત્મા સ્થૂળ નથી કે ઇન્દ્રિયથી પકડાય, તેમ નથી સુક્ષ્મ એટલે મનથી પકડાય એવો પણ નથી. અથવા સુક્ષ્મ નથી એટલે ચૈતન્યમૂર્તિ છે, એમ. આમ સુક્ષ્મ, આમ પરમાણુ સુક્ષ્મ છે ને ફલાણું છે એવો એ નથી. તે આત્મજ્યોતિ નથી તો પુલિંગ, એ આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એ નથી પુરુષલિંગે એને પુરુષનું લિંગ છે નહિ. વેદ નથી, નથી સ્ત્રીલિંગ એ સ્ત્રીનો લિંગ પ્રભુ આત્મામાં નથી. આ બહારના પડદાને ભાળીને અંતરની માની માન્યતા કરવી એ ભ્રમ છે. ભગવાન આત્મા ચૈતન્ય બિરાજે છે એ પુરુષના લિંગે પણ નથી ને સ્ત્રીના લિંગે પણ નથી. એમ નથી નપુંસક લિંગ, ભગવાન આત્મા નથી હિજડો કે પાવૈયો, નથી નપુંસક. એ તો સચ્ચિદાનંદની મૂર્તિ છે. સત્... સત્... સત્... જ્ઞાનાનંદની

મૂર્તિ છે. એવું ભાન કરવું અને આ એક વેદ આદિમાં હું નથી, એનાથી નાસ્તિ ને સ્વરૂપે અસ્તિ છું, એમ ભાન કરવું તેને આલોચના કહે છે.

વળી તે નથી ભારે. ભગવાન અંદર અરૂપી આનંદ ઘન, નથી તોલવાળો, નથી હલકો લ્યો ! અરૂપી છે ને ? હલકો કહેવાય ? હલકો તો જડને કહેવાય. ભારે ને હલકો એ તો બેની અપેક્ષા રાખે આ તો નિરપેક્ષ હેતુ ને ચૈતન્ય તત્ત્વ. તે જ્યોતિ ભગવાન આત્મા એ કર્મ નથી, કર્મથી રહિત છે, પ્રભુ અંદર સચ્ચિદાનંદમૂર્તિ. એ સ્પર્શથી રહિત છે, ટાઢો-ઉનો સ્પર્શ નથી. શરીરથી રહિત અશરીર છે, દ્વંદ્વથી રહિત અદ્વંદ્વ છે. સંખ્યા ગણના ગણના એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, દસ એ સંખ્યા આત્મામાં નથી. નથી વચન, વાણી આત્મામાં નથી. વાણી તો જડની ધ્વનિ એક શબ્દોની વર્ગણાનો ધ્વનિ ઉઠે છે. ભગવાન અરૂપી પદ આત્મામાં વાણી કેવી ? વચનાતીત પ્રભુ આત્મા છે, એ વર્ણથી રહિત છે, એને રંગ-બંગ આત્મામાં નથી.

(વીસમી), હવે અસ્તિથી કહે છે. નિર્મળ છે, નિર્મળ પ્રભુ છે, ચૈતન્ય સ્વચ્છ સ્વભાવ છે, સમ્યગ્જ્ઞાન દર્શન સ્વરૂપ મૂર્તિ છે, સાચા જ્ઞાન ને દર્શનરૂપ મૂર્તિ છે, તે ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિ સ્વરૂપ હું છું. ધર્મી જીવોએ આમ એના પોતાના આત્મામાં ભાવના કરી. ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિ સ્વરૂપ હું છું. કિન્તુ તે ઉત્કૃષ્ટ આત્મસ્વરૂપ જ્યોતિથી હું ભિન્ન નથી. બીજી ચીજો રાગ, સ્પર્શ, કર્મ આદિથી જુદો પણ મારી ચૈતન્ય જ્યોત સ્વરૂપ છે એનાથી હું જુદો નથી. એમ બે ને વહેંચણી કરીને ભેદજ્ઞાન કરવું, આ એનું નામ આલોચના કહેવામાં આવે છે.

ત્રિકાળી આત્માની શક્તિ. હે ભગવન ! ચૈતન્યની ઉન્નતિનો નાશ કરનાર અને વિના કારણે સદા વેરી એવા દુષ્કર્મે આત્માને મારામાં ભેદ પાડ્યો પ્રભુ. આ પરમાત્મા અને હું પણ પરમાત્મા આત્મા, પણ આ કર્મ વચ્ચે નિમિત્ત થઈને મારા ભેદ પડી ગયા. જડ કર્મનું નિમિત્તપણું એને લઈને આ બધો સંસાર ને હવે આ ભેદ પડ્યો. પ્રભુ ! પણ હું ને તું બન્ને એક જાત છીએ, હોં ! કાંઈ જરી પણ ફેર નથી. હું એવો સિદ્ધ ને સિદ્ધ એવો (હું). દુષ્કર્મી આત્માને મારામાં ભેદ પાડ્યો, પાડ્યો પોતે પણ એને નિમિત્તથી કથન કરીને પછી પડ્યો, એમ કહે છે, પોતામાં છે નહિ ને એમ.

પરંતુ કર્મ શૂન્ય અવસ્થામાં જેવો આપનો આત્મા છે તેવો જ મારો આત્મા છે. આ સમયે તે કર્મ અને હું આપની સામે ખડા છીએ. છે બન્ને, પણ તેથી તે દુષ્કર્મને હટાવી દુર કરો. પ્રભુ ! નીતિમાન પ્રભુઓનો તો એ ધર્મ છે. પ્રાર્થના કરે છે, નીતિમાન પરમાત્મા પ્રભુ આપનો એ ધર્મ છે અને મારો પણ એ પણ ધર્મ છે, એમ કહે છે. કે, સજ્જનોની રક્ષા કરે, અને દુષ્ટોનો નાશ કરે છે. આવે છે, ને રાક્ષસનો નાશ કરે છે ? સજ્જનોની રક્ષા કરે પરમાત્મા તારી તેજની ચીજ તો એવી છે સજ્જન સજ્જનોની રક્ષા કરે અને દુષ્ટ નામ વિકાર આદિનો રાક્ષસોનો નાશ કરે છે, એવો પ્રભુ તું આ તારો સ્વભાવ છે,

આ એવો મારો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ?

એકવીસ, આત્માનું અવિકારી સ્વરૂપ. હે ભગવન ! વિવિધ પ્રકારના આકાર અને વિકાર કરનાર વાદળા આકાશમાં હોવા છતાં પણ જેમ આકાશના સ્વરૂપનો કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકતા નથી. તેમ આધિ મનમાં કલ્પના આદિ, વ્યાધિ શરીરના રોગ, જરા શરીરની જીર્ણતા, મરણ દેહનો અંત. તે આધિ પણ મારા સ્વરૂપનો કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકે તેમ નથી. કેમકે એ સર્વ શરીરના વિકારો છે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ બધા શરીરના ભાગ છે, આત્મામાં એ છે નહિ. જડ છે. જ્યારે મારો આત્મા જ્ઞાનવાન અને શરીરથી ભિન્ન છે, એમ કરીને પોતાના આત્માના અવિકારી સ્વરૂપનું ધ્યાન વિચારે છે.

સ્વમાં સુખ ને પરમાં દુઃખ. **બાવીસ,** જેમ માછલી પાણી વિનાની ભૂમિ પર પડતા તરફડી દુઃખી થાય છે. તેમ હું પણ શીતળ છાયા વિના અરે..! ચંદન, શીતળ, શાંત રસથી ભરેલો ભગવાન આત્મા એના વિના અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ભરપૂર સંસારમાં સદા બળી-ઝળી રહું છું. વિકલ્પમાં આવું છું ત્યાં બળી-ઝળી રહું છું. મારો શીતળ ફુવારો અંદર પડ્યો છે એમાં શાંતિ ને આનંદ છે. જેમ તે માછલી જ્યારે જળમાં રહે છે ત્યારે સુખી રહે છે. તેમ જ્યાં સુધી મારું મન આપના કરુણા રસપૂર્ણ અત્યંત શીતળ ચરણોમાં સમર્પિત રહે છે ત્યાં સુધી હું પણ સુખી રહું છું. તેથી હે નાથ ! મારું મન આપના ચરણ કમળો છોડી અન્ય સ્થળે ત્યાં જ્યાં હું દુઃખી થાવ ત્યાં પ્રવેશ ન કરે, એ મારી પ્રાર્થના, વિનય છે. ભગવાનને નામે પોતાના આત્માને કહે છે.

આત્મા ને કર્મની ભિન્નતા. **ત્રેવીસ,** હે ભગવન ! મારું મન ઇન્દ્રિયોના સમુહ દ્વારા બાહ્ય પદાર્થો સાથે સંબંધ કરે છે. તેથી અનેક પ્રકારના કર્મો આવી મારા આત્મા સાથે બંધાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક પણે હું તે કર્મોથી સદાકાળ, સર્વ ક્ષેત્રે જુદો છું. તથા તે કર્મો આપના ચૈતન્યથી પણ જુદા જ છે. અથવા તો ચૈતન્યથી આટલા કર્મોને ભિન્ન પાડવામાં, ચૈતન્યથી આ કર્મોને જુદા પાડવામાં આપ જ કારણ છો. શુદ્ધ આત્મા ભિન્ન પાડવામાં કારણ છે, બીજું કોઈ કારણ છે નહિ. આહા..હા..! સમજાય છે કાંઈ ? હે જિનેન્દ્ર ! મારી સ્થિતી નિશ્ચય પૂર્વક આપમાં જ છે. ખરેખર તો હું જ્ઞાન સ્વરૂપમાં જ વસેલો છું. રાગ આદિ ને કર્મ આદિ મારા સ્વરૂપમાં છે નહિ.

(ચોવીસ.)ધર્મીની અંતર ભાવના અથવા તારે શું પ્રયોજન પરથી ? હે આત્મન ! તારે નથી તો લોકથી કામ, નથી તો અન્યના આશ્રયથી કામ, તારે નથી તો દ્રવ્યથી પ્રયોજન (પૈસાથી પ્રયોજન), નથી તો શરીરથી કામ, તારે વચન ને ઇન્દ્રિયોથી પણ કાંઈ કામ નથી. તેમજ દસ પ્રાણોથી પણ પ્રયોજન (નથી), પ્રાણો, પ્રાણો આ પાંચ ઇન્દ્રિય મન, વચન ને કાયા, શ્વાસ ને વાયુ એનાથી પણ કાંઈ કારણ પ્રયોજન નથી. અનેક પ્રકારના વિકલ્પો પુણ્ય-પાપના પણ કાંઈ એનાથી તારું પ્રયોજન છે નહિ કેમકે તે સર્વ પુદ્‌ગલ દ્રવ્યના પર્યાયો

છે. એ વિકલ્પો દયા-દાનના ઉઠે બધા પુદ્‌ગલના પર્યાય છે. મારામાં તો છે નહિ ને, એ ઉઠ્યાં એ તો જડના છે. એનો વિવેક કરીને પરથી ભેદજ્ઞાન કરે છે. સમજાય છે કાંઈ ?

જુઓને ! જંગલોમાં મુનિ, સિંહ વૃત્તિ આમ પરમાત્મા સાથે વાતું કરી છે અંદર. ડોલી રહ્યાં છે અંદરમાં આહા ! પ્રભુ ! આવો ચૈતન્ય આત્મા ! એ વિકલ્પ છે એ તો બધા જડના પર્યાયો છે. મારી પર્યાય આવી ન હોય, મારી પર્યાય તો પવિત્ર ને શાંત હોય. માટે એ અપવિત્ર પર્યાયથી, જડથી મારા જુદા સ્વરૂપને હું સેવું છું. સમજાણું ? વળી તારાથી ભિન્ન છે તોપણ બહુ ખેદની વાત છે કે, તું તેમને પોતાના માની તેમનો આશ્રય કરે છે. તેથી શું તું દઢ બંધનથી બંધાઈશ નહિ ? જરૂર બંધાઈશ.

ભેદવિજ્ઞાન દ્વારા આત્મામાંથી વિકારના નાદ. **પચ્ચીસ,** ધર્મ દ્રવ્ય, એક ધર્માસ્તિ નામનો પદાર્થ છે, અધર્મ દ્રવ્ય એ પણ પદાર્થ છે. આકાશ દ્રવ્ય, કાળ દ્રવ્ય એ ચારે દ્રવ્યો કોઈ પણ પ્રકારે મારું અહિત કરતા નથી, અહિત તો કોઈ કરતું નથી પણ નિમિત્ત થાય એને સમજાવે છે. કિન્તુ એ ચારે દ્રવ્યો મને ગતિ, સ્થિતિ આદિ કાર્યમાં મને સહાયકારી છે. પણ આ મારા સહાય થઈને રહે છે. પરંતુ એક આ નોકર્મ, આ શરીર છે ને ત્રણ, અને છ પર્યાપ્તિ, આહાર, શરીર, મન, ઇન્દ્રિય જુઓ તો, અને કર્મ જેનું સ્વરૂપ એવું તથા સમીપે રહેનાર આ. સમજાણું ? કર્મ જેનું સ્વરૂપ એવું તથા સમીપે રહેનારને બંધ કરનાર એ પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય જ મારું વેરી છે. નિમિત્ત તરીકે છે, બાકી પેલા નિમિત્ત તરીકે બિચારા પેલા તો સહાયક થાય છે, હું ગતિ કરું ને. સમજાણું કાંઈ ? તેથી આ સમયે મેં તેના ભેદવિજ્ઞાનરૂપ તલવારથી ખંડ ખંડ ઉડાવી દીધા છે. ભગવાન હું તો આત્મા છું અને આ વિકલ્પો આદિ આ પુદ્‌ગલની પર્યાય ને પુદ્‌ગલ મારા એ અહિતના કરનાર એને મેં છેદી નાખ્યા છે, ભિન્ન પાડ્યાં છે કે, મારી ચીજમાં એ છે નહિ.

છવ્વીસ, રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ. જીવોના અનેક પ્રકારના રાગ-દ્વેષ કરનારા પરિણામોથી જે પ્રમાણે પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય પરિણમે છે, કર્મ. તે પ્રમાણે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાળ ચાર અમૂર્ત દ્રવ્યો રાગ-દ્વેષ કરનારા પરિણામોથી પરિણમતા નથી. તે રાગ-દ્વેષ દ્વારા પ્રબળ કર્મોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે કર્મોથી સંસાર ભો થાય છે. તેથી સંસારમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા પડે છે. માટે કલ્યાણની ઇચ્છા રાખનાર સજ્જનો એ, તે રાગ ને દ્વેષ સર્વથા છોડવા જોઈએ. સર્વથા છોડવા જોઈએ, કથંચિત્ એમ નહિ. અનેકાન્ત હશે કે નહિ એમાં કાંઈ ? કાંઈક છોડવાને કાંઈ ન છોડવા. સર્વથા કીધું છે એમાં ? આનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધાત્માનું ધ્યાન અને મનન. બિલકુલ રાગ-દ્વેષ છોડવા યોગ્ય છે અને આત્મા એકલો જ આદરણીય છે. એનું નામ અનેકાન્ત છે, બીજું અનેકાન્ત હોઈ શકે નહિ.

સત્તાવીસ. હે મન ! બાહ્ય તથા તારાથી ભિન્ન જે સ્ત્રી, પુત્ર આદિ પ્રકાર તો છે. તેમનામાં રાગ-દ્વેષ સ્વરૂપ અનેક પ્રકારના વિકલ્પો કરી તું શા માટે દુઃખદ (દુઃખ દ) દુઃખના

દેનારા, અશુભ કર્મો ફોગટ બાંધે છે. જો તું આનંદરૂપ જળના સમુદ્રમાં, આનંદરૂપ જળના દરિયામાં શુદ્ધાત્માને અંતર પામી તેમાં નિવાસ કરીશ તો તું નિર્વાણરૂપ વિસ્તરણ સુખને જરૂર પ્રાપ્ત કરીશ. એટલા માટે તારે આનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધાત્મામાં જ નિવાસ કરવો જોઈએ અને તેનું ધ્યાન ને મનન કરવું જોઈએ.

આત્મા મધ્યસ્થ સાક્ષી છે. **(અઠ્ઠાવીસ)** હે જિનેન્દ્ર ! આપના ચરણકમળની કૃપાથી પૂર્વો ત વાતું ને સમ્યક્ પ્રકારે મનમાં વિચારી. જે સમયે આ જીવ શુદ્ધિ માટે અધ્યાત્મરૂપ ત્રાજવામાં પગ મુકે છે અંદરમાં, તે સમયે તેને દોષિત બનાવવાને કર્મરૂપ ભયંકર વેરી આમાં પલ્લામાં હાજર છે. હે ભગવાન ! તેવા પ્રસંગે આપ જ મધ્યસ્થ સાક્ષી છો. હું મધ્યસ્થ જ આત્મા સાક્ષી છું કે, અહીં રાગ થાય ને આ સ્વભાવ તરફ ઢળે, સાક્ષી આત્મા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

(ઓગણત્રીસ.) હવે વિકલ્પ રૂપ ધ્યાન તો સંસાર સ્વરૂપ છે. આહા..! દ્વૈત, ભગવાનનું સ્મરણ આદિ વિકલ્પ તો એ સંસાર સ્વરૂપ છે અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન મોક્ષ સ્વરૂપ છે, એમ આચાર્ય દર્શાવે છે. સવિકલ્પ ધ્યાન તો વાસ્તવિક રીતે સંસાર સ્વરૂપ છે, એમાં રાગનો ભાગ આવે છે. અદ્વૈત નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ચિદાનંદ પ્રભુ દશ્યને દેખનાર વિગેરે એક છોડીને એકરૂપ સ્વરૂપનું ધ્યાન એ મોક્ષ સ્વરૂપ છે. મોક્ષનું કારણ તે મોક્ષ સ્વરૂપ છે. સંસાર તથા મોક્ષમાં પ્રાપ્ત થતી આ ઉત્કૃષ્ટ દશાનું સંક્ષેપથી કથન છે. એ ટૂંકામાં ટૂંકામાં સર્વજ્ઞને કહેવું હોય તો આ વાત છે કે, જેટલો વિકલ્પ ઉઠે તે સંસાર રાગ અને નિર્વિકલ્પ દશા તે મોક્ષ આ ટૂંકામાં ટૂંકું બાર અંગનું કથન મોક્ષ ને બંધ ને માટે છે. સમજાણું કાંઈ ?

જે મનુષ્ય પૂર્વો ત બેમાંથી પ્રથમ દ્વૈત પદથી ધીરે ધીરે, પાછો હટી એ વિકલ્પ મદદ કરે છે માટે એને સેવો, એમ નથી. વિકલ્પ ભાગ આવે ખરો પણ એમાંથી હટતો... હટતો... હટતો... અદ્વૈતમાં, ચૈતન્યમાં આવે તેની મુ તિ થાય. એ વિકલ્પમાં રહે તેની મુ તિ થાય નહિ. ભારે આકરી વાત છે, હોં ! ધીરે ધીરે પાછો હટ્યો પેલો કહે એને કરીને અંદરમાં જવાય અદ્વૈતમાં, એમ ત્રણકાળમાં બનતું નથી. દ્વૈત પદથી ... હટી અદ્વૈત પદનું આલંબન સ્વીકારે છે તે પુરુષ નિશ્ચયનયથી એટલે સાચી દષ્ટિથી નામ રહિત થઈ જાય છે અને તે પુરુષ વ્યવહારનયથી બ્રહ્મા, ધાતા, વિષ્ણુ, શંકર નામોથી સંબોધાય છે. તેવા આત્મા ને આવા નામથી કહેવાય, આવો આત્મા થાય એને. ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મળાનંદ પ્રભુ વિકાર રહિત થઈને અદ્વૈતનું ધ્યાન કરી આત્માનું અદ્વૈત એટલે બધું એક થઈને, એમ નહિ, હોં ! આત્મા અદ્વૈત એકસ્વરૂપે છે પૂર્ણાનંદ, ભેદ નથી એનું ધ્યાન કરીને આત્મા મુ તિને પામે છે. પછી એનું નામ ગમે તે વ્યવહારથી કહો.

(ત્રીસ.) દઢ શ્રદ્ધાની મહિમા. હે કેવળજ્ઞાનરૂપ નેત્રોના ધારક જિનેશ્વર ! મોક્ષ પ્રાપ્ત અર્થે આપે જે ચારિત્રનું વર્ણન કર્યું છે, એ ચારિત્ર તો આ વિષમ કળીકાળમાં મારા જેવા

મનુષ્ય ઘણી કઠિનતાથી ધારણ કરી શકે તેમ છે. નગ્ન મુનિ દિગંબર છે, આચાર્ય છે, પાંચમહાવ્રત ધારી છે, ત્રણ કષાયનો નાશ છે. તોપણ કહે છે, પ્રભુ ! તે ચારિત્રનું વર્ણન કર્યું. ઓહો..હો..! અમારા જેવા પામર બહુ કઠિનતાથી કરી શકે. પણ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યોથી આપમાં અમારી જે દૃઢ ભક્તિ છે, મારા પુરુષાર્થથી અંદરમાં જે પવિત્રતાથી આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ ને આત્મા પ્રત્યેની દૃષ્ટિ થઈ છે તે ભક્તિ હે જિન ! મને સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર ઉતારવામાં નૌકા સમાન થાવ. મને સંસાર સમુદ્રથી આ ભક્તિ જ પાર ઉતારી શકશે.

મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રાર્થના. **એકત્રીસ,** આ સંસારમાં ભ્રમણ કરી. હવે છેલ્લી શિક્ષા, છેલ્લી છે ને ગાથાઓ ? એટલે મુનિ છે ને ? એટલે અહીંથી મરીને સ્વર્ગમાં જવાના છે એટલે પહેલી નિશ્ચિત કરતા જાય છે, છેલ્લી ગાથાઓ છે એટલે. નહિ... નહિ... રે નહિ... ઇન્દ્રપદ અહીંથી મળશે મુનિને રાગ ભાગ એ નહિ રે નહિ, અમારે ન જોઈએ. સંસારમાં ભ્રમણ કરીને ઇન્દ્રપણું સામાન્ય, નિગોદપણું (નિગોદ એટલે આ બટાટા, શકરકંદ) એ બન્ને વચ્ચેની અન્ય સમસ્ત પ્રકારની યોનિઓ પણ અનંતવાર પ્રાપ્ત કરી છે. તેથી એ પદવીઓમાંથી કોઈપણ પદવી અમારે માટે અપૂર્વ નથી.

માટે હું અહીંથી પંચમકાળનો સાધુ ને સ્વર્ગમાં જઈશ માટે મને એની ઇચ્છા ને અનુમોદના છે, એમ છે નહીં, એમ કહે છે. ઘણા તો એમ કહે ને ? આપણે સ્વર્ગમાં જાશું ને ધૂળમાં જાશું ને ? સ્વર્ગમાં એટલે ધૂળમાં, એને આત્માનું ભાન નથી. કિન્તુ મોક્ષપદને આપનાર સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રની પદવી જે અપૂર્વ છે, ત્રણની એકતા. તે હજુ સુધી ત્રણની પૂર્ણ એકતા થઈ નથી. તેથી હે દેવ ! મારી સવિનય પ્રાર્થના છે કે, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રની પદવી જ પૂર્ણ કરો. એ તો મૂળ પાઠમાં છે. ત્રણની એકતા, બીજું કાંઈ મારે જોઈતું નથી. પૂર્ણ દૃઢ શ્રદ્ધા જ્ઞાન ને રમણતા રહું, એનાથી મારી મુક્તિ બીજી જોતી નથી.

બત્રીસ, મુમુક્ષુની મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે દૃઢતા. જરી આમણે અર્થ શ્રી વીર શબ્દ પડ્યો છે ગાથામાં એટલે એનો અર્થ એવો કર્યો છે. બાહ્ય અતિશય આદિ અને અભ્યંતર કેવળજ્ઞાન કે આદિ લક્ષ્મીથી શોભીત શ્રી વીરનાથ ભગવાને, એમ કર્યો છે. પણ ખરેખર એમનો આશય ભાઈ ! 'પદ્મનંદિ આચાર્ય'નો પોતાના 'વીરનન્દિ' ગુરુને યાદ કર્યા છે. સમજાય છે ? કે, શ્રી શબ્દ પડ્યો છે, શ્રી વીરેણ એથી શ્રીનો આવો અર્થ કર્યો, પણ શ્રી વીરેણ એમના ગુરુને યાદ કર્યા છે. અહીં જિનેશને યાદ કરતાં કરતાં તો પ્રાર્થના કરી અત્યાર સુધી.

હવે કહે છે મારા 'વીરનન્દિ' ગુરુ છે, એ વીરનાથ ભગવાને પોતાના પ્રસન્ન ચિત્તથી અમારા ઉપર મહેરબાની કરી. અમારા ગુરુએ સર્વોચ્ચ પદવીની પ્રાપ્તિ અર્થે મારા ચિત્તમાં ઉપદેશની જે જમવટ કરી છે, જમાવટ કરી છે. આ અર્થાત્ ઉપદેશ દીધો છે, એ ઉપદેશ પાસે ક્ષણમાત્રમાં વિનાશ એવું પૃથ્વીનું રાજ મને પ્રિય નથી. સ્વર્ગમાં અહીંથી જવાય તો

એ મને પ્રિય નથી. એ વાત તો દૂર રહો પરંતુ હે પ્રભુ ! હે જિનેશ ! તે ઉપદેશ પાસે ત્રણલોકનું રાજ્ય પણ મને પ્રિય નથી. સમજાય ? ઇન્દ્ર-બિન્દ્ર થાય અર્ધલોકના સ્વામી ને આના સ્વામી ને, મારા ગુરુએ મને ઉપદેશ એવો આપ્યો એ ચિત્તમાં એવો જામી ગયો છે એના આગળ અમને ત્રણલોકના રાજ પણ તરણા જેવા લાગે છે. એ રાજ અમારે જોતા નથી, અમારે તો સ્વરૂપની પૂર્ણ પ્રાપ્તિનું રાજ જોઈએ છે.

છેલ્લી તેત્રીસ, જુઓ ! નવમો અધિકાર છે, છવ્વીસમાં નવમો અધિકાર છે અને ગાથા તેત્રીસ છે. એટલે એ પણ ત્રણ તેરી નવ. સમભાવ વીતરાગપણે આલોચનાનું સ્વરૂપ છે તે એ રીતે કુદરતે મુનિના મુખમાં આવી ગયું છે. કહે છે શ્રદ્ધાથી જેનું શરીર નમ્રીભૂત છે. જેની નમ્રતા નર પરમાત્માના સ્વભાવ પ્રત્યે થઈ ગઈ છે એવો જે મનુષ્ય તે પદ્મનંદિ આચાર્ય રચિત આલોચના નામની કૃતિ, તેને ત્રણે કાળ પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સાયંકાળ અર્હંમ પ્રભુ સામે ભણે, તે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય એવા ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત થાય છે કે, જે પદ મોટા મોટા મુનિઓ ચીરકાળ પર્યંત શબ્દ દ્વારા ઘોર પ્રયત્ને પામી શકે છે.

વાત તો એ ઉગ્રતા પ્રયત્ન છે ને અંદરમાં ? પરથી ભેદ... ભેદ... ભેદ... ભેદ... ધારા ચાલી જાય છે, એકે એક ગાથા દીઠ. એવી ધારાવાળા અલ્પકાળમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે. જે મનુષ્ય પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્નકાળ ને સાયંકાળ ત્રણે કાળે શ્રી અરિહંત દેવ સામે પરમાત્મા સામે આલોચનાનો પાઠ કરે છે, તે શીઘ્ર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી મોક્ષ અભિલાષીઓએ શ્રી અરિહંત દેવ સામે શ્રી 'પદ્મનંદિ આચાર્ય' દ્વારા રચાયેલી આલોચના નામની કૃતિનો પાઠ ત્રણે કાળ જરૂર કરવો જોઈએ અને એ જાતની ભાવના કરવી જોઈએ. આલોચના પૂરું થઈ, એક કલાક થઈ લ્યો !

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)